

EGY UTCA MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE – PROJEKTTERV A NAGY DIÓFA UTCAI SÉTÁHOZ

Projektpedagógia (MUZS17-108E) kurzus, oktató Dr. Vincze Beatrix

A projekt során a Nagy Diófa utca kijelölt szakaszát mutatjuk be harminc percen a kurzus résztvevőinek. A projektet a résztvevők közösen dolgozták ki, először az egyetemi kurzus keretében, majd szóbeli és írásbeli egyeztetések során. A csoportunk a projekt első fázisában úgy határozott, hogy a Nagy Diófa utcát öt szempont alapján mutatja be, melyeket egy-egy tag dolgozott ki, és ismertet majd a séta során. Célunk az volt, hogy átfogó képet adjunk az utca történelméről, életéről, úgy, hogy nem a kézenfekvő megközelítést követjük (egy megálló/egy előadó/sokféle információ), hanem kísérletet teszünk a fenti módon történő prezentálásra: egy megálló kapcsán egy szempontot emelünk ki. Ennek eredményeképpen egyes csoporttagok többször is megszólalnak röviden, míg mások nem egy helyszínt, de az egész utcát érintő kérdésekről mesélnek. Az öt szempont:

I. Várostörténet

II. Építészet

III. Kultúra

IV. Zöldterületek

V. Társadalmi kérdések

A projekttervet online készítettük el. Miután a tagok kidolgozták a rájuk eső egységeket, a többi résztvevő elolvasta, és észrevételeivel segítette a projektmunka tökéletesítését.

A projekt során hasznos tapasztalatokat szereztünk az együttműködés, a közös gondolkodás, és – az eltérő elfoglaltságok miatt – az online egyeztetés, a virtuális kommunikáció terén is. Emellett sokat tanultunk egymástól, a tény adatokon túl például az információszerzés és -megosztás mikéntjeit is. Beleláttunk abba, hogyan tervez, alkot, hoz létre valamit egy hasonló terület iránt érdeklődő, de másképpen működő ember, ami – úgy érezzük – hozzásegít bennünket ahhoz, hogy jövőbeli projektek során még hatékonyabban és gyümölcsözőbben dolgozzunk együtt másokkal.

Az alábbiakban ismertetjük a séta megállóit, vázlatosan megírva azokat az információkat, melyeket a séta során szeretnénk szóban megosztani a kurzus résztvevőivel.

Készítették:

Szabolcsi Rita

Sedlmayr Judit

SA

Karizs Csilla

Slama Györgyné Börcsök Gizella

1. MEGÁLLÓ | WESSELÉNYI – NAGY DIÓFA UTCA SARKA

Rövid várostörténet és korrajz

A Nagy Diófa utcába érkeztünk, amely a Klauzál teret köti össze a Rákóczi úttal, és párhuzamosan fut a Dunával. Jelenleg az utcában 28 épület található.

Fővárosi Levéltári feljegyzésekben ennek a területnek az első említései között van egy építési megbízás 1680-as évből. A mai Nagy Diófa utca **15.** szám alatti területen Mendli István bádogosmester megrendelésére épült egy földszintes lakóház. Csak hogy időben hol járunk: ebben az évtizedben, 1686-ban szabadult fel Buda a török kézről.

Ekkor még nem Nagy Diófa volt az utca neve. A *Grosse Nussbaum Gasse* név az 1770-es évektől ismert. A végleges *Nagy Diófa* utcanév 1850-ben véglegesedett. Az utca 1967 óta védett nevű, nem megváltoztatható.

Az utca neve korábbi képéből adódik, a mai Erzsébetváros területén a török hódoltság után a városfalon kívül elterülő részeken gyümölcsösök álltak. Gondoljunk csak bele: a Magyar Nemzeti Múzeum, amelynek építését 1848-ban fejezték be, a városfalon kívül egy legelő területére épült.

Bár időben nagyot ugrunk, de az egykori utcai milió elképzeléséhez sokat adhat, hogy a **14-es** szám alatt lévő – azóta lebontott – épületet még az 1900 évek elején eredetileg lóváltó állomásnak tervezték, 1980-ban még négy, megmaradt kút emlékeztetett az eredeti állapotra (mierzsebetvarosunk.hu).

A történészek a VII. kerület, Erzsébetváros benépesülését a XVIII. század elejére teszik, amelyet 1777-ben neveznek el Mária Teréziáról Terézvárosnak, 100 évvel később, 1882-ben vált ki a Ferenc József feleségéről elnevezett Erzsébetváros.

Az 1730-as évben ezen a területen még csak 11 házat számoltak össze, de ez gyorsan növekedett és fél évszázaddal később a házak száma elérte a 600 darabot.

Az utca egyre jobban hasonlított a ma is láthatóhoz, de a hangulata még a század elején is nagyon más volt. Sok ma is álló ház átjáróházként funkcionált. Az 1928-as rendőrségi zsebkönyvben, a Bazárok címszó alatt tizenöt “átjáró kereskedőházat” soroltak föl – ennek nagy része kereskedő passázs lehetett. Az 1800-as évek végén az **átjáróház** dömping nem volt véletlen. A háztulajdonosok megpróbálták olyan területekre szert tenni, amelyek két forgalmas utcát kötötték össze. A **passzázs struktúra** mindenkinek kedvezett: a kereskedők folyamatos vevőkörre számíthattak, a pesti gyalogosok háztömböket vághattak le, miközben olcsóbban jutottak hozzá itt az árukhoz, mint a fényűző Váci utcában.

A zsidó negyedről már több szó esett. **Az utca a pesti zsidónegyed és az egykori budapesti gettó része volt.** Az utcából számos zsidót hurcoltak el a második világháború során. A 8935/1944. BM rendelettel kijelölt gettónegyed központi részén fekszik. A gettó négy kapuja közül kettő a Nagy Diófa utca két végén volt (egyik vége a Kis Diófa utca). A Nagy Diófa utca ezen szakasza is része a Budapest – Andrásy út világörökségi terület **védőövezetének.**

A séta további részében megtudhatjuk, hogy ez az utca mennyit tudott megtartani a természettel való szoros kapcsolatából és hogy milyen építészeti és művészeti emlékeket őriz.

2. MEGÁLLÓ | WESSELÉNYI UTCA 26.

A Wesselényi utca 26. műemléki épülete

1929-ben Barát Béla és Novák Ede tervei alapján épült meg ez a hatszintes bérház, melyet Hofman Benedek és Hoftätter Lenke számára terveztek, majd 1950-ben államosították. Az utcáról is látható az art deco díszítés, a kettős erkélyek, a kovácsoltvas erkélykorlátok. Az épület belül is díszített, ha bejutnánk, láthatnánk, a lépcsőházat stukkók díszítik. Figyelmet érdemel az eredeti, sarokra tervezett üzletportál is.

Egy saroképület megtervezése egyszerre jelent komoly kihívást és egyben nagy lehetőséget egy építésztervező számára, az épület ugyanis több irányból látható, egyben jelként is megjelenhet a környezeté számára. Az illeszkedés és a monumentalitás, egyediség két véglete között kell egyensúlyoznia. Ki-ki döntse el maga, hogy itt sikerült-e ezt az egyensúlyt megteremtteni.

3. MEGÁLLÓ | NAGY DIÓFA UTCA 25.

Egy botlatókő megmutatása

A Nagy Diófa utca is a XVIII-XIX. század fordulóján kialakult pesti zsidónegyednek, így a második világháború során a budapesti gettónak is része volt.

A 1945. január 17-én felszabadított gettóra és a holokauszt áldozatokra egy-egy botlatókő emlékezteti az arra járókat Budapesten, Magyarországon és Európa-szerte.

A 10x10-es, kőre illesztett réz emléktáblák elhelyezését a kortárs, Gunter Demning német

művész kezdeményezte, melyekkel a nemzetiszocializmus áldozatai előtt tiszteleg.

A táblákat az áldozatok egykori lakhelye előtt helyezik el a projektben résztvevő civil szervezetek, iskolák stb. a járdába süllyesztve; az elsőt 2007-ben, a Ráday utcában.

A kövek a mindennapokban teszik kézzelfoghatóvá a történelmet. Demning azt reméli, hogy a táblák egy rövid időre megállítják és emlékezésre, elgondolkodásra hívják az arra járókat, a véletlenül „beléjük botlókat”.

Egy ilyen, az utcakövek közé illesztett plakettet találunk a Nagy Diófa utca 25. előtt is. Szabó József egykori lakost innen hurcolták el, majd ölték meg. Egy másik kő is található a Nagy Diófa utcában, a 3-as szám előtt.

A botlatókövek száma évről évre nő, ma már több mint kétszáz darab fekszik a főváros járdakövei között. A művészi projekt révén pedig egy folyamatosan növekvő, az egyes kövek hálójából összeálló, országhatárokon átívelő „emlékmű” jön létre.

Rejtő Jenő egykori otthona előtt is van egy tábla.

4. MEGÁLLÓ | NAGY DIÓFA UTCA 29.

A Nagy Diófa utca 29.

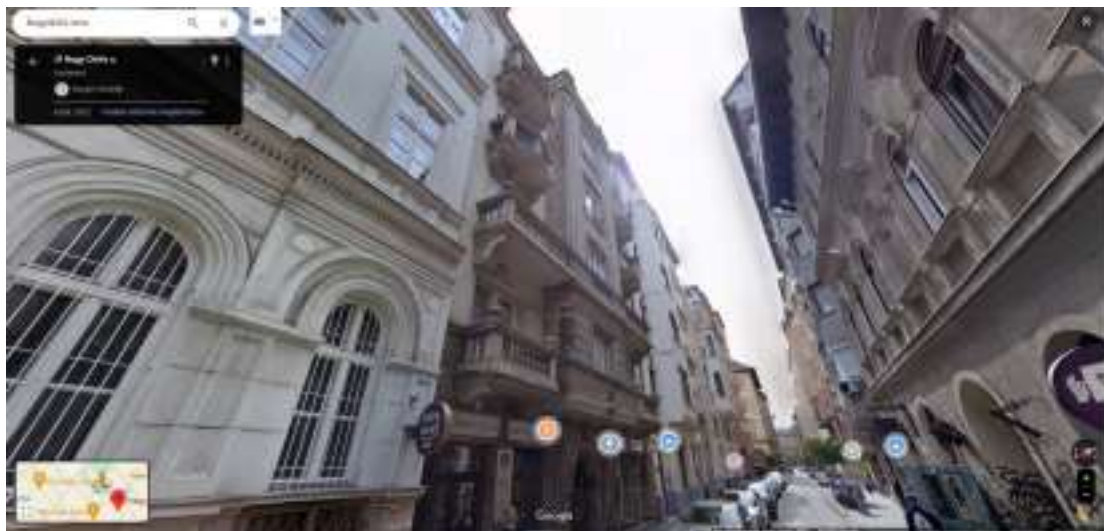
1935-ben, Krausz Gábor tervei alapján épült fel a négy emeletes + tetőteres neobarokk lakóház Spiegel Menyhért asztalos és épületfa kereskedő és neje, Weisz Hermin megrendelésére.

Érdeemes megfigyelni az erőteljes formákat használó, neobarokk homlokzatot, a kőburkolatú, faragott tagozatokkal gazdagon díszített épület kovácsoltvas erkélykorlátjait, és az egyedi faragott tölgyfa bejárati kaput is.

A korábban bemutatott saroképület és ez a műemlék épület öt év különbséggel épült. A neobarokk épült később, mint modern épület, két évvel azt követően, hogy az 1919-ben indult weimari-dessau-i, Berlinbe költöztetett Bauhaus iskolát a politikai rendőrség (Gestapo) 1933-ban bezáratta.

A zártosú városi épületek kialakításakor, tervezésekor fontos volt, hogy ekkoriban még szénrel tüzeltek, így szénpincére is szükség volt. A modernebb házakban már központi kazán működött, ahogy feltehetően itt, sok épületben, a csövek a legrövidebb úton érték el egyik lakást a másik után, nem kívülről, lakásonként, a fűtési költségek pontos, használatot követő megosztása még nem volt olyan fontos akkoriban, mint ma, azt lakásméret arányosan osztották el egymás között. Fontos tervezési kérdés, hogyan oldják meg a közlekedést házon belül. Keskeny telken a lépcsőházi előtérből nyílóan, központosan, hosszabb épületeknél többnyire folyosóról történik a lakások megközelítése. Ezek és egyéb tervezési döntések befolyásolják a homlokzatok építészeti kialakítását.

Az építész tervezők szeretnek művészként gondolni magukra. Ybl Miklós, aki a századforduló előtt hunyt el, még egyesítette magában a jó iparost és az érzékeny művészt. Ma már külön képzik az iparművész építészeket és az építészmérnököket, akik pl. statikát és épületszerkezetant, fizikát is tanulnak. Ez utóbbi képzési mód a Szovjetunióból származott és honosodott meg hazánkban a második világháború után. Gondoljunk csak Hundertwasser (1928-2000) festő-építész vagy a mérnök Le Corbusier (1887-1965) épületeire!

5. MEGÁLLÓ | NAGY DIÓFA UTCA 30.

A Massolit Könyvesbolt bemutatása

A Nagy Diófa utca 30. alatt a Massolit angol nyelvű könyvesbolt, kávézó és galéria működik. A sokszínű és különleges köteteket árusító idegennyelvű könyvesbolt neve Bulgakov híres regényében, a Mester és Margaritában felbukkanó – az állam által vállalhatónak tartott irodalmi műveket létrehozó – TÖMEGÍR nevű írószövetség nevéből képzett mozaikszó latin betűs átírata. A TÖMEGÍR oroszul MASSOLIT.

6. MEGÁLLÓ | NAGY DIÓFA UTCA 34.

A KlauDió Civil Központ épületének és egy népszerű krimi ismertetése

A Nagy Diófa utca 34. alatt működik 2022 októbere óta a KlauDió Civil Központ. A központ ingyenes terembérletet biztosít a hetedik kerületi civil szervezetek számára programjaik megvalósításához (kézműves műhely, emberi jogi foglalkozások, zenés-irodalmi programok, kiállítások).

A Központot jelenleg a Slam Poetry Magyarország Egyesület működteti. Az egyesület célja, hogy fellépési és tapasztalatszerzési lehetőséget biztosítson a stand up, a költészet, az írás, a zene iránt érdeklődő és fogékony helyi fiatal tehetségeknek.

2008-ban jelent meg Kondor Vilmos író első regénye, a *Budapest Noir*. Az azóta megfilmesített és számos nyelven kiadott könyv 1936-ban, a Gömbös Gyula halála utáni vérszterhes történelmi időben játszódik. Főszereplője Gordon Zsigmond újságíró, aki fülest kap egy halálesetről: a Terézvárosi Nagy Diófa utca egyik házában egy fiatal, zsidó lány

holttestére bukkantak. A könyvből nem derül ki, pontosan hányas számú épületnél feküdt a holttest, mindenki szabadon választhatja ki a büntett helyszínét a séta alatt.

7. MEGÁLLÓ | KLAUZÁL TÉR SARKA

A Nagy Diófa utcát érintő társadalmi kérdések

Az 1950 utáni szocialista várospolitikai lakások számának növelését tekintette fő feladatának, amelyet elsősorban zöldmezősen, nagy volumenű lakásépítés formájában valósítottak meg. Belső-Erzsébetváros városrész-léptékű rehabilitációja, így egyre halasztódott, leromlása fokozódott. A rendszerváltásig tehát ez a városrész, a régi zsidónegyed nem sokat változott. A nagy tőkeerejű, de építészeti minőséget kevésbé képviselő ingatlanfejlesztők tevékenységét a 2000-es évek körül már lehetett érezni. Gyakran bontottak le önmagukban nem különösebben értékes épületeket, hogy több szomszédos telket összevonjanak, és rájuk az eredeti épületeknél jóval nagyobbakat húzzanak fel. Ezzel viszont veszélyeztették a negyed karakterét, nagy felzúdulást keltve a helyi civilek és szakemberek körében. Ilyen volt a Holló utca kapcsán kirobbant botrány, amely az *ÓVÁS Egyesület* létrejöttéhez és fellépéséhez vezetett.

Az *ÓVÁS! Közhasznú Egyesület* 2004-ben a régi pesti zsidónegyed múltjának és épületeinek, *hagyományainak és lakóinak* megőrzéséért, védelméért alakult. Munkájuknak köszönhetően 20 épületet mentettek meg a lebontástól. Az egyesület egyik alapítója Perczel Anna (Párizs, 1942 – Budapest, 2021) magyar építész, akinek 2007-ben, *Védett örökség* címmel megjelent könyvében egyesével mutatja be a zsidónegyed épületeinek és lakóinak történetét.

A régi zsidónegyedben számos ház állt üresen vagy kihasználatlanul. A megüresedő házakat az új tulajdonosok egyelőre nem tudták, esetleg még nem is akarták felújítani. Az

ideiglenes hasznosítás életképes ötletét a romkocsmák valósították meg. A magyar romkocsmák elterjedésében a független magyar design törekvések útkeresése is szerepet játszott. Magyar szerzők *From a Jewish Quarter into a Creative District* című tanulmányában megvizsgálták, hogyan alakult ki és milyen hatása van a kulturális kreatívoknak, mitől vált érdekessé ez a hely, mely a turistákat is képes idevonzani. A romkocsmák – kulturális programjaikkal, koncertekkel, divatbemutatókkal, bulikkal – kulturális fókuszpontokká és alternatív hálózattá váltak a városi szövetben. Az első budapesti romkocsmá, a Szimpla 2001-ben nyílt meg.

A Nagy Diófa utca vizsgált szakaszában ugyan nincs kimondottan romkocsmá, de vannak bárók, kávézók, azonban a romkocsmák közelségének számos negatív hatása érzékelhető itt is. Az utcaszakaszt sok helyen graffitik „díszítik”. A romkocsmákban bulizók éjszakai zajos randalírozásukkal zavarják az itt lakók nyugalma, és higiéniai problémákat is előidéznek. A helyiek figyelmeztető táblákkal igyekeznek felhívni a szabálysértőket viselkedésük következményeire.

A negyvenes évek végén a budapesti lakosság szociális összetételében óriási változások következtek be, így Belső-Erzsébetvárosban is. Ez az utcaszakasz – ha nem is erőteljesen, de – most is mutatja a változás, elszegényedés jeleit. Találunk itt bezárt, üresen, kihasználatlanul álló földszinti üzleteket is.

A problémákat az önkormányzat azzal is tudná orvosolni, hogy térfigyelő kamerákat helyezne ki, és az üresen álló földszinti üzlethelyiségeket megvásárolná, és kedvezményes bérleti díj mellett adná ki kulturális-kreatív fiataloknak start-up vállalkozásaik elindításához támogatásként. Ezek a fiatal vállalkozók új értéket, új vitalitást adhatnának az utcaszakasznak. Az önkormányzat jelentősen javíthatná a lakók életkörülményeit egy rehabilitációs programba bevonva ezen utcaszakaszt és környékét.

Annál is inkább fontos lenne, hogy az önkormányzat támogassa a kulturális-kreatív fiatalokat, mivel Budapest 2015-ben elnyerte az *UNESCO Kreatív Város* címet a Design kategóriában (olyan városok mellett, mint Melbourne, Shanghai, Berlin), és így bekerült az *UNESCO Kreatív Városok Hálózatába*. Az UNESCO döntése fontos visszajelzés, ami megerősíti Budapest pozícióját a régió kreatívipari csomópontjaként, és ez a Belső-Erzsébetváros arculatát is erősítheti.

8. MEGÁLLÓ | KLAUZÁL TÉR

Klauzál tér történelmének ismertetése

A Klauzál tér az idők folyamán két dokumentált névváltoztatáson ment keresztül: először Stephans Platz-nak hívták, majd 1874-ben kapta meg magyar nevét, így lett István tér, végül 1907-ben Klauzál Gábor reformkori miniszter után átnevezték Klauzál térre.

Váradai Antal így írt 1921-es *A régi Pest emlékeiből* című könyvében: „*A mai Erzsébetváros közepén egy istenverte pizsokfészek terület el, az István tér. Tér volt, amennyiben nem volt beépítve.*”

A XIX. század derekán Miklósy Gyula színész, rendező mindenesetre fantáziát látott benne és ide álmodta meg színházát. A fa és vasvázat a Ligetben levő lebontott gyermekszínházból szerezte, majd 1872. október 30-án megnyitott az István téri Színház. Legfőképpen tehetséges vidéki színészek játszottak benne, azonban 1874-ben egy tűvész megsemmisítette az épületet, amelynek maradványait 1878-ban lebontották, és soha nem építették újjá.

A tragédia után a téren vásárcsarnok nyílt 1897-ben. A piacnak nagy sikere volt, még kóser élelmiszert is lehetett kapni. A tér köré – az épületektől elválasztás érdekében – kerítés épült.

Még egy-két érdekesség a múltból, mielőtt áttérek a jelenre:

- * volt idő, amikor a téren átjárt a 2-es villamos, itt volt az egyik megállója,
- * a Locomotiv GT: Miénk itt a tér című dala erről a térről szól, valamint
- * Gérecz Attila 56'-os forradalmi költő első sírhelye is a téren volt, csak később vitték át a maradványait a Fiume úti sírkertbe.

A tér jelen állapotában felújítottnak számít. A kerítés még mindig elválasztja az épületektől, van benne kutya-futtató, egy igen nagy játszótér, sportolási lehetőség (foci és kosárlabda pálya, valamint pingpongasztalok). A téren két emlékművet helyeztek el egymás mellett, az egyik az 1848-49-es forradalom emlékszobra, a másik egy kopjafa, amin a 13 aradi vértanú neve áll.

Az állatvilág kevésbé mutatja meg magát, leginkább madarakat láthatunk benne. Főként dolmányos varjúval találkozhat az ember, galambbal és esetleg egy-két feketeterítővel (bár mivel utóbbi költöző madár, így télvíz idején viszonylag ritka), mókások viszont nem laknak a környéken. A fákon mindössze két madárfészket számoltam össze. Véleményem szerint varjú vagy galamb rakhatta a fészkeket.

Felhasznált irodalom

- Berza L. (főszerk.). (1993). *Budapest lexikon I-II*. Akadémiai.
- Marques, L. and Richards, G. (eds) (2014) *Creative districts around the world*. Breda: CELTH / NHTV. URL: <http://creativedistricts.imem.nl/> (2023.12.30.)
- Paturi, F. R. (1991). *A technika krónikája*. Officina Nova.
- Perczel A. (2007). *Védtelen örökség. Unprotected Heritage*. Városháza.
- Tóth A. K., Keszei B. & Dúll A. (2014). From a Jewish Quarter into a Creative District. In
- Török A. (2015). *Budapest könyv. Avagy Simplicissimus szerint a világ*. Park Könyvkiadó.
- Török A. (1998). *Nagy Budapest*. Corvina Kiadó.
- Wellner I. (1982). *Budapest*. Panoráma Kiadó.

Felhasznált internetes oldalak

- hungaricana.hu/hu/budapest-idogep (2023.12.30.)
- <https://www.oeny.hu/oeny/veding/?telepules=Budapest%207&horsz=34282%2F2&keppel=tur e> (2023.12.30.)
- <https://www.kultutca.hu/> (2024.01.07.)

<https://2b-org.hu/sajtocikk/stolpersteine-emlekezo-macskakovek/> (2023.12.30.)
<https://cultura.hu/aktualis/irodalom-ejszakaja-2021/> (2024.01.07.)
<https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/kultura/72-eves-presser-gabor> (2023.12.30.) -
<https://klaudio.hu/hirek> (2024.01.07.)
http://terkoz.budapest.hu/wp-content/uploads/2017/10/TK13-projektek100dpi_resize5008.jpg
(2023.12.30.)
https://mierzsebetvarosunk.blog.hu/2015/03/27/nagydiofa_utca
(2023.12.30.)
<https://www.szombat.org/kultura-muveszetek/epiteszet/sipos-andras-zsidonegyed-a-regi-budapeste-n> (2023.12.30.)
<https://7.kerulet.itlakunk.hu/holmi/legfontosabbak/ovas-egyesulet> (2023.12.30.)
https://kultura.hu/vilag-legkreativabb/?fbclid=IwAR2vpotmxwQd_Fjywu5l4DD1XmIRLEgpqM3h7Pa2zxYNYjiS74G9sjptaFo (2023.12.30.)
https://unesco.hu/kreativ-varosok-halozata?fbclid=IwAR0_s_A5ojv6_Crx_ZR2LY5R9YnhPdeNrjIEMYFuSHS6HSgztBrCCtVNi74 (2023.12.30.)

Képek forrása: hallgatói gyűjtés.

A séta bemutatására: 2023. január 18-án került sor, a gettó felszabadításának évfordulóján. Önkéntes vezetések ajánlunk az érdeklődőknek, havonta egyszer, előzetes egyeztetés alapján.

Érdeklődni lehet: kempf.katalin@ppk.elte.hu e-mail címen.

Tevékenységünk nyomon követhető: <http://www.reformpedagogiaegyesulet.hu/>

